

Šimon, František; Marečková-Štolcová, Elena

K terminologii hlavových nervov

Graeco-Latina Brunensia. 2009, vol. 14, iss. 1-2, pp. [315]-329

ISBN 978-80-210-5000-6

ISSN 1803-7402 (print); ISSN 2336-4424 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114987>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

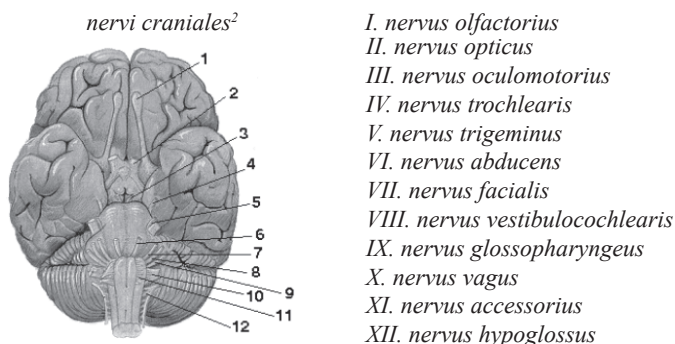
Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK ŠIMON (UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA, KOŠICE) –
ELENA MAREČKOVÁ-ŠTOLCOVÁ (MASARYKOVA UNIVERZITA, BRNO)

K TERMINOLÓGII HLAVOVÝCH NERVOV

The present contribution adopts various points of view to discuss the terminology of the twelve nerves of the head that have currently been referred to comprehensively as nervi craniales. The individual names have the same formal structure; a terminological unit is formed by a substantival member + an adjective in the syntactic valency of a concordant (close) attribute. The time of origin of the investigated terms is being determined and the occurrence of synonymous names and variants is being traced. In several cases reference is made to the process of what is called terminologisation, when a certain expression acquires technical meaning and the character of a term. Motivatedness is being defined as one of the essential qualities of a term.

Dvanásť hlavových nervov, dvanásť mozgových apoštolov, ako hovorí Hyrtl,¹ vychádza priamo z mozgu, resp. z predĺženej miechy. Sú to párové nervy, ktoré sa označujú jednak pomocou radovej číslovky, pričom sa postupuje v poradí zhora nadol, a jednak majú deskriptívny historický názov. Formálne sú skúmané termíny vrátane nadradeného pojmu dvojslovné, konštruované podľa modelu *S + A*, kde substantívum ako určovaný člen tvorí spolu s určujúcim adjektívom v syntaktickej platnosti zhodného prívlastku terminologickú jednotku.

¹ HYRTL, JOSEPH. 1882. *Onomatologia anatomica*. Wien: Braumüller, 595.

² Obrázok prevzatý z internetu URL:<http://images.google.sk/imgres?imgurl=http://library.thinkquest.org/>.

Slovo νεῦρον bolo pôvodne v starogréckej medicíne polysémické a používalo sa na pomenovanie viacerých telesných útvarov: šľacha, ale aj nerv, väz a žila.³ Vyskytuje sa niekoľkokrát už u Homéra, v jednom prípade ako šľacha.⁴ Rôzne významy možno zachytiť v závislosti na kontexte i v Corpus Hippocraticum, napr. νεῦρα... πρὸς τοῖς ὀστέοισι προστεταμένα,⁵ t. j. šľachy... prebiehajúce pozdĺž kostí; πλεῖστον δὲ διαφέρει καὶ τῶν νεύρων ὁ σύνδεσμος,⁶ t. j. najväčší rozdiel je v spojení väzov. Pozostatkom prvotného zmyslu slova je dodnes fungujúci anatomický termín *aponeurosis*, čo znamená šľachovina. Tiež Aristoteles aplikuje výraz νεῦρον v odlišných významoch: šľacha, väz a vôbec väzivová časť.⁷ V historickej literatúre sa za objaviteľa nervov považuje niekoľko lekárov. Prvý je Alkmaíon z Krotónu, ktorý tvrdil, že všetky ľudské zmysly sú spojené s mozgom, ale ako nazýva toto spojenie, nie je známe. Theophrastos, ktorý o tom referuje, predkladá pomenovanie πόροι, teda kanály.⁸ Autor, ktorý použil po prvý raz názov νεῦρον pre nervy, je Praxagoras z Koa.⁹ Jeho žiak Herofilos sa pokladá za otca neuroanatómie, poznal už jednotlivé hlavové nervy,¹⁰ ale sám sa držal výrazu πόροι. Galénos totiž spomína τῶν γὰρ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπ' ἐγκεφάλου κατιόντων νεύρων τῶν αἰσθητικῶν, ἃ δὴ καὶ πόρους ὠνόμαζεν Ἡρόφιλος,¹¹ t. j. sensorické nervy zostupujúce z mozgu k očiam, ktoré Herofilos nazýval kanálmi. Samotný Galénos si jasne uvedomoval rozdiely medzi dvoma zmienenými anatomickými útvarmi, keď napísal: ἃ γὰρ οἱ παλαιοὶ καλοῦσιν νεῦρα, ταυτὶ τὰ προφανῆ, τὰ κινουῦντα τοὺς δακτύλους, οἱ τένοντές εἰσιν,¹² t. j. útvary, ktoré starí nazývali nervy, viditeľné a hýbajúce prstami, sú šľachy. V nepravom galénovskom diele *In Hippocratis de alimento commentarii IV* sa už spoľahlivo diferencujú tri druhy „nervov“. Prvý sa vymedzuje ako τὰ (sc. νεῦρα) μὲν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ νωτιαίου γίνονται μυελοῦ, ἃ καλοῦμεν προαιρετικά, t. j. nervy vychádzajúce z mozgu a chrbtovej miechy, ktoré nazývame vôľové, druhý ako τὰ δὲ ἐκ τῶν ὀστέων, ἅπερ ὡς εἶπεῖν συνδετικά, t. j. nervy vychádzajúce z kostí, ktoré nazývame, ako som už povedal, väzy, a tretí druh

3 J. HYRTL (1882: 352).

4 Hom. *Il.* 16, 316.

5 Hipp. *De arte* 8.

6 Ibid.

7 *The Works of Aristotle*. Vol. V, De Partibus Animalium. 1958. OGLE, W. [TRANSL.]. Oxford: Clarendon; cit. podľa DE LACY, P. [ED.]. 1984. GALÉN. *On the doctrines of Hippocrates and Plato*. 3rd part. Berlin: Akademie Verlag, 619.

8 Theophr. *De sensu* 25 = 24 A 5 Diels – Kranz. SOLMSEN, FRIEDRICH. 1961. „Greek Philosophy and the Discovery of Nerves.“ *MH*, 18, 152, 187.

9 F. SOLMSEN (1961: 180).

10 STADEN, HEINRICH von. 1989. *Herophilus The Art of Medicine in Early Alexandria*. Cambridge: Cambridge University Press, 157.

11 Gal. *UP* III 813 K.

12 Gal. *UP* III 47 K.

tvoria τὰ δὲ ἐκ τῶν μυῶν, οἷς τευόντων ὄνομα τιθέασι, t. j. nervy vychádzajúce zo svalov, ktoré nazývame šľachy.¹³

Rovnako latinský výraz *nervus* označoval spočiatku sval, šľachu, nerv alebo niečo vyrobené zo šliach.¹⁴ Nachádzame ho napr. u Plauta, kde je jeden z hrdinov *nervo vincitus*, teda spútaný lanom.¹⁵ Pomerne často používa slovo s jednoznačným obsahom Celsus, keď uvádza napr. *musculi, nervique juxta sunt*.¹⁶

V oboch klasických jazykoch slovo νεῦρον, resp. *nervus*, malo aj význam hybná sila, čo je evidentné v známom Biónovom výroku o peniazoch νεῦρα πραγμάτων¹⁷ alebo v jeho latinskom variante *nervus belli*.¹⁸

Istým vývojom prešiel aj adjektívny prívlastok súčasného súhrnného termínu *nervi craniales*. Pôvodne sa v gréckej lekárskej literatúre hovorilo o nervoch vychádzajúcich z mozgu, napr. Galénos píše τῶν... ἀπ' ἐγκεφάλου κατιόντων νεύρων¹⁹ alebo τὸ ἀπ' ἐγκεφάλου καταφερόμενον... νεῦρον,²⁰ t. j. nerv vedený z mozgu. V tejto tradícii pokračuje i Vesalius, ktorý používa formuláciu *nervi a cerebro originem ducentes*²¹ alebo jednoduchšie *nervi cerebri*.²² Práve toto spojenie sa nachádza tiež v spisoch jeho nasledovníkov, napr. Colomba²³ a Bauhina.²⁴ Až neskôr sa začína v rovnakej súvislosti objavovať slovo *cranium*. Napr. Willis situuje počiatok menovaných nervov do oblasti lebky svojím tvrdením, že *nervorum paria intra cranium oriunda*.²⁵ Podobne sa vyslovuje nemecký anatóm Sömmering v názve svojho známeho dizertačného spisu, publikovaného v r. 1778, *De basi encephali et originibus nervorum cranio egredientium*.²⁶ Tieto varianty spolu s ďalšími sa potom striedavo vyskytujú v neskorších zjednocujúcich anatomických názvosloviach. V Bazilejskej anatomickej nomenklatúre (BNA, 1895) to boli *nervi cerebrales*, v Jenskej nomenklatúre (INA, 1935) *nervi capitales*, až

¹³ Gal. *Hipp. Alim.* XV 257 K.

¹⁴ *Oxford Latin Dictionary*. LEE, G. M. [ED.]. 1968. Oxford: Clarendon, 1173.

¹⁵ Pl. *Capt.* 728.

¹⁶ Cels. *De med.* 5,26.

¹⁷ Diog. Laert. 4,48.

¹⁸ Cic. *Phil.* 5,2,5.

¹⁹ Gal. *UP* III 813 K.

²⁰ Gal. *Caus. symp.* VII 88–89 K.

²¹ VESALIUS, ANDREAS. 1543. *De humani corporis fabrica*. Basileae: Officina Ioannis Oporini, 324.

²² *Ibid.* passim.

²³ COLOMBO, MATTEO REALDO. 1559. *Der re anatomica libri XV*. Venetiis: Typographia Nicolai Bevilacqua, 198.

²⁴ BAUHIN, CASPAR. 1597. *Anatomica corporis virilis et muliebris historia*. Lugduni: Apud Ioannem le Preux, 127.

²⁵ WILLIS, THOMAS. 1666. *Cerebri anatome cui accessit nervorum descriptio et usus*. Amstelodami: Apud Gerbrandum Schagen, 204.

²⁶ SÖMMERING, SAMUEL THOMAS. 1778. *De basi encephali et originibus nervorum cranio egredientium libri quinque*. Göttingen: Vandenhoeck.

napokon v Parížskej (PNA, 1955) sa presadili *nervi craniales*.²⁷ V piatej revízii PNA z r. 1980 bol pripojený alternatívny termín *nervi encephalici*.²⁸ Najnovšia Terminologia anatomica mladší ekvivalent vylučuje a opäť ponúka len jedinú možnosť – *nervi craniales*.²⁹

V aktuálne platnej anatomickej nomenklatúre majú jednotlivé nervy, ako sme sa už zmienili v úvode článku, dvojaké názvy, a to s radovou číslovkou alebo historické deskriptívne. Je zaujímavé, že pomenovania vytvorené pomocou číselných symbolov, ktoré predstavujú moderný spôsob tvorenia termínov, pochádzajú už z antiky. Galénos, ktorý je autorom spisu *De nervorum sectione*, rozlišoval sedem párov nervov a nazval ich radovými číslovkami.³⁰ Nebol však prvý, ktorý použil číselný znak, a sám sa odvoláva na alexandrijského lekára Marina, učiteľa svojich učiteľov, ktorého dielo sa však nezachovalo. Princíp označovať jednotlivé útvary pomocou čísiel bol v antickej anatómii bežný, Galénos ho využíva aj v spise *De musculorum sectione* pri opise svalov.³¹ Číselné označenia pre hlavové nervy sa zachovali, iba v priebehu rozvoja anatómie sa postupne menilo ich poradie, až napokon Sömmering koncom 18. st. usporiadal nervy podľa poradia, ktoré trvá dodnes.³²

Taktiež terminológia jednotlivých hlavových nervov, na ktorú upriamime v nasledujúcom výklade našu pozornosť, má bohatú históriu siahajúcu od antiky až po 20. storočie.

I. nervus olfactorius

Slovná zásoba klasickej latinčiny dokladá sloveso *olfacere*, napr. u Celsa,³³ substantívum *olfactus* však patrí do poklasickej lexiky.³⁴ Adjektívum *olfactorius* je utvorené zo slovesa *olfacere* denominatívnou príponou *-torius*, ktorú Langslow interpretuje ako kombináciu substantívneho sufixu *-tor* a adjektívneho sufixu *-ius*³⁵ a ktorú možno v tomto prípade chápať vo význame funkcia, vzťah.³⁶ Výslovné vo svojej práci toto adjektívum neuvádza, ale v lekárskej literatúre je za-

²⁷ DVOŘÁK, JIŘÍ. 1960. *Srovnávací slovník anatomických nomenklatur*. Praha: SZdN, 145.

²⁸ *Nomina anatomica*. INTERNATIONAL ANATOMICAL NOMENCLATURE COMMITTEE [ED.]. 1983. Baltimore: Williams & Wilkins, 73.

²⁹ *Terminologia anatomica*. FEDERATIVE COMMITTEE ON ANATOMICAL TERMINOLOGY [ED.]. 1998. Stuttgart – New York: Thieme, 133.

³⁰ Gal. *Nerv. diss.* II 831–855.

³¹ Gal. *Musc. diss.* XVIII/2 925–1026.

³² RUCKER, C. WILBUR. 1966. “History of the Numbering of the Cranial Nerves.” *Mayo Clin. Proc.*, 41, 453–461.

³³ Cels. *De med.* 3,10.

³⁴ KREBS, JOHANN PHILIPP. 1907. *Antibarbarus der lateinischen Sprache*. II. Basel: Schwabe, 208.

³⁵ LANGSLOW, DAVID. 2000. *Medical Latin in the Roman Empire*. Oxford: Oxford University Press, 353.

³⁶ MAREČKOVÁ, ELENA. 2004. „K příponě *-orius* v anatomickém názvosloví.“ In KOUCKÁ, IVANA [ED.]. *Laudatio brevis*. Olomouc: Univerzita Palackého, 121–130.

stúpené v substantivizovanej podobe *olfactorium* ako názov látky používanej na čuchanie, napr. u Plinia St. *lethargum olfactoriis* (sc. *remediis*) *excitari*,³⁷ alebo podľa Du Cangea ide o predmet definovaný ako *vas unguentarium muliebre, in quo odorama gestantur*.³⁸ Deminutívnu podobu *olfactoriola* zachytil Isidor zo Seville.³⁹ Ako špecifikáciu jedného z hlavových nervov sme toto adjektívum prvýkrát zistili v r. 1651 u dánskeho anatóma Bartholina v spojení *primum par olfactorium*.⁴⁰

II. *nervus opticus*

Atributívne adjektívum *opticus* pochádza z gréckeho ὀπτικός, t. j. zrakový. Prvý doklad jeho použitia v gréčtine je u Aristotela napr. v spojení ὀπτική (sc. θεωρία)⁴¹ alebo τὰ ὀπτικά,⁴² t. j. vo význame náuka o videní, optika. Opis tohto nervu, ako sme už spomenuli, sa pripisuje Herofilovi, ktorý nervy podľa Galénovho vyjadrenia nazýval πόροι. Či používal aj adjektívum ὀπτικός nie je jasné, ale mohli ho používať iní autori, pretože Galénos informuje, že τινές δὲ ὀπτικά νεῦρα προσαγορεύουσιν,⁴³ t. j. že niektorí ich nazývajú optické nervy. Sám vymedzuje tento nerv aj ináč, svedčia o tom spojenia τὸ ἀπ' ἐγκεφάλου καταφερόμενον ἐπὶ τὸν ὀφθαλμὸν νεῦρον,⁴⁴ t. j. nerv vedený z mozgu k oku, alebo τὰ μαλακὰ νεῦρα τῶν ὀφθαλμῶν,⁴⁵ t. j. mäkké nervy očí. V rovnakom význame ako Aristoteles použil slovo v latinizovanej podobe Vitruvius, ktorý poučuje, že *per opticen in aedificiis ab certis regionibus caeli lumina recte ducuntur*.⁴⁶ Adjektívum sa nachádza v latinčine po prvý raz až u Martiana Capellu v spojení *optica... cognitio* a znamená to, *quod etiam oculis intuemur*, ako vysvetľuje sám autor.⁴⁷ V novoveku Vesalius, známy svojím návratom k latinským anatomickým názvom, poskytuje termín *nervi visorii*,⁴⁸ ale hneď po ňom Colombo sa znovu vracia ku *nervi optici hoc est visivi seu visorii*.⁴⁹

37 Plin. *Nat.* 30,97.

38 DU CANGE, CHARLES. 1678. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis*. Tom IV. Francofurti ad Moenum: Officina Zunneriana, 53.

39 Isid. *Hisp. Etym.* 19,31.

40 BARTHOLIN, THOMAS. 1651. *Anatomia*. Lugduni Batavorum: Officina Francisci Hackii, 455.

41 Arist. *Metaph.* 997b.

42 Ibid. 1077a.

43 Gal. *Nerv. diss.* II 833 K.

44 Gal. *Caus. symp.* VII, 88–89 K.

45 Gal. *UP* III 722 K.

46 Vitruv. 1,1,4.

47 Mart. *Cap. De nupt.* 6,706.

48 A. VESALIUS (1555: 517).

49 M. R. COLOMBO (1561: 357–358).

III. *nervus oculomotorius*

Zložené adjektívum *oculomotorius* je novotvar, ktorý sa v klasickej latinčine chudobnej na kompozitá nevyskytuje. Motivácia termínu však vyplýva z formulácií, ktoré možno nájsť už u Galéna a dajú sa považovať za predstupeň terminologického fixovania, teda terminologizácie, čo je jav u tohto autora nie ojedinelý.⁵⁰ Tretí pár nervov sa totiž charakterizuje ako συζυγία τοῖς κινουῦσι τοὺς ὀφθαλμοὺς μὺσὶ διανεμομένη,⁵¹ t. j. pár pridelený svalom, ktoré hýbu očami, alebo (νεῦρα) κινητικὰ τῶν ἀμφ' αὐτοὺς (sc. ὀφθαλμῶν) μῶν,⁵² t. j. (nervy), ktoré pohybujú svlami okolo nich (t. j. očí), alebo τὰ (sc. νεῦρα) τοὺς ὀφθαλμοὺς κινήσοντα,⁵³ t. j. (nervy), ktoré pohybujú očami. Citované charakteristiky sa potom reflektujú aj v latinských anatomických dielach, napr. u Fallopi *musculi oculum moventes*,⁵⁴ Bauhina, ktorý nazýva (u neho) druhý pár *conjugatio nervorum oculos moventium*,⁵⁵ neskôr Bartholina *tertium par motorium oculorum*.⁵⁶ Willis konštatuje, že tieto nervy *proprie oculorum motorii dicuntur*.⁵⁷ Samotné kompozitum sme zaznamenali prvýkrát u Sömmeringa,⁵⁸ ale ešte predtým sa objavil francúzsky variant *nerfs oculo-musculaires*.⁵⁹

IV. *nervus trochlearis*

Podstatné meno *trochlea* označuje stroj na vyťahovanie bremien do výšky, kladku, navijak a súvisí s gréckym τροχλεία. Tento výraz je doložený už u Hippokrata vo svojom pôvodnom význame pri opise nápravy ľuďí postihnutých hrbom, ktorí sa vyťahovali na kladke.⁶⁰ Galénos ho vo svojej anatomickej terminológii používa obrazne, keď prirovnáva dutinu ramennej kosti ku kladke, okolo ktorej sa otáčajú zahnuté konce lakťovej kosti: κοιλότης τίς ἐστι..., ταῖς κατὰ τὰς τροχλίας καλουμένας ἐοικυῖα, περὶ ἧν αἱ τοῦ πήχεως κινουῦνται κορῶναι,⁶¹ t. j. je tam dutina podobná akýmisi kladkám, okolo ktorých sa otáčajú konce lakťovej kosti. Ku kladke, méte, otočke na pretekárskej dráhe prirovnáva tiež jeden

⁵⁰ ŠIMON, FRANTIŠEK. 2003. *Terminologia medicinae antiquae*. Košice: UPJŠ, 65–66.

⁵¹ Gal. *Nerv. diss.* II 833 K.

⁵² Gal. *UP* III 722 K.

⁵³ Gal. *UP* III 638 K.

⁵⁴ FALLOPIO, GABRIELE. 1562. *Observationes anatomicae*. Parisiis: Apud Bernardum Turrisanum, 85v.

⁵⁵ BAUHIN, CASPAR. 1605. *Theatrum anatomicum*. Francoforti ad Moenum: Typis Matthaei Beckeri, 651.

⁵⁶ T. BARTHOLIN (1651: 456).

⁵⁷ T. WILLIS (1666: 211).

⁵⁸ K dispozícii máme taliansky preklad 2. nemeckého vydania: SÖMMERING, SAMUEL TOMMASO. 1822. *Della fabbrica del corpo umano*. Tomo V. Firenze: Piatti.

⁵⁹ VICQ D'AZYR, FÉLIX. 1786. *Traité d'anatomie et de physiologie*. Tome I. Paris: Didot l'ainé, 48.

⁶⁰ Hipp. *Art.* 43.

⁶¹ Gal. *UP* III 142 K.

z hrtanových nervov: τὴν θαυμαστὴν ταύτην τῶν νεύρων τοῦ λάρυγγος, εἴτε τροχιλίαν εἴτε νύσσαν εἴτε καμπτήρα χορὴ καλεῖν,⁶² t. j. obdivuhodný hrtanový nerv treba volať kladka, méta alebo otočka. Slovo *trochlea* figuruje aj v klasickej latinčine, existoval dokonca i adverbialny obrat *trochleis pituitam adducere* (navijakom vyťahovať hlien), ktorý vystihoval ľudí so silným kašlom.⁶³ Podľa Hyrtla uviedol ako prvý názov *trochlea* v súvislosti s jedným z očných svalov Aranzi v r. 1587,⁶⁴ neskôr v r. 1609 sa objavil názov *musculus trochlearis* v diele *Pentaestheseion* od Casseriho,⁶⁵ až napokon Angličan Molins v r. 1670 vo svojom spise *Myotomia* použil názov *nervus trochlearis* pre nervové vlákna inervujúce sval *musculus obliquus superior*, ktorého súčasťou je aj *trochlea*.⁶⁶ V tom istom storočí označil Willis rovnaký nerv ako *nervus oculorum patheticus* pre „patetický“ výzor pacientov trpiacich na ochrnutie tohto nervu alebo, ako hovorí Willis, pretože ich úlohou je *oculos pathetice movere*.⁶⁷ Francúzska podoba *pathetiques* sa vyskytuje potom u Stenona.⁶⁸ Oba názvy sa používali paralelne, ale do Bazilejskej anatomickej nomenklatúry v roku 1895 bol začlenený termín *nervus trochlearis*.

V. *nervus trigeminus*

V klasickej latinčine zložené slovo *trigeminus* znamenalo trojitý, trojnásobný, napr. Seneca Ml. má výraz *trigemina via*,⁶⁹ známe Horatiovské trojčatá z rímskych mytologických dejín boli *trigemini fratres*.⁷⁰ V Ríme na Aventíne existovala aj *porta Trigemina*.⁷¹ Tento nerv s troma veľkými vetvami dostal meno na základe svojej podoby v 18. storočí od anatóma Winslowa, a to najprv v r. 1732 vo francúzskom znení *nerf trijumeaux*, neskôr v latinskom preklade *trigeminus*.⁷² Tento autor predkladá aj synonymný názov *nerfs innominés*.⁷³

62 Gal. *UP* III 581 K.

63 napr. Quint. *Inst.* 11,3,56.

64 ARANZI, GIULIO CESARE. 1595. *De humano foetu liber... eiusdem anatomicarum observationum liber*. Venetiis: Apud Iacobum Brechtanum, 67.

65 CASSERIO, GIULIO. 1609. *Pentaestheseion, hoc est de quinque sensibus liber, organum fabricam, nec non actionem et usum*. Venetiis: Apud Nicolaum Misserium; k dispozícii sme mali len dielo *Tabulae anatomicae*. Venetiis: Apud Euangelistam Deuchinum, 1627, kde sa nachádza tvar *musculus trochleae*, s. p.

66 J. HYRTL (1880: 571).

67 T. WILLIS (1666: 213–214).

68 STENSENS, NIELS. 1669. *Discours de Monsieur Stenon sur l'anatomie du cerveau*. Paris: Robert de Ninville, 24.

69 Sen. *Oed.* 274.

70 Liv. 1,24.

71 Pl. *Capt.* 88.

72 J. HYRTL (1880: 566).

73 K dispozícii sme mali vydanie: WINSLOW, JACQUES BÉNIGNE. 1767. *Exposition anatomique de la structure du corps humain*. Tome second. Paris, 501.

VI. nervus abducens

Participium prézenta aktíva slovesa *abducere* sa začalo používať na označenie šiesteho páru nervov až v novoveku. Podobne ako v prípade termínu *nervus trochlearis* aj tu sa meno svalu, ktorý má na starosti pohyb očnej gule nabok, abdukciu, prenieslo na nerv, ktorý ho zásobuje nervovými vláknami. A tak ako v termíne *nervus oculomotorius* by tiež v tomto prípade mohla byť predstupňom terminologizácie Bartholinova formulácia, kde sa spomína *musculus oculi abducentem*.⁷⁴ Totožné vyjadrenie obsahuje aj Willisovo dielo.⁷⁵ Zvláštne je, že u Sömmeringa sa nachádza spojenie (*nervus adducens oculum*).⁷⁶ V našom súbo-re anatomických spisov sme názov našli v r. 1803 u J. Bella, pričom Bell používa paralelne aj substantívum *abductores*, ktoré však je typické pre označovanie svalov.⁷⁷

VII. nervus facialis

Relačné adjektívum *facialis* odvodené z latinského substantíva *facies*, tvár, nie je súčasťou klasickej lexiky, ale bolo bežné v stredoveku vo význame tvárový, predný.⁷⁸ Český stredoveký latinský slovník ho vysvetľuje ako *qui faciem pertinet*.⁷⁹ Stredný tvar *faciale* slúžil zároveň na pomenovanie vreckovky.⁸⁰ V skúmanom materiáli sme v r. 1762 zistili *ramus facialis* ako názov jednej z vetiev tohto siedmeho páru.⁸¹ Samotný termín *nervus facialis*, ktorý sa neskôr uplatnil aj v Bazilejskej anatomickej nomenklatúre (BNA, 1895), sa vyskytuje u Sömmeringa.⁸² Vo francúzskej mutácii je to *nerf facial*,⁸³ v anglickej *facial nerv*.⁸⁴

VIII. nervus vestibulocochlearis

Ôsmy pár nervov poznal už Galénos a používal na jeho označenie zvláštne meno – τό ἀκουστικόν νεῦρον,⁸⁵ pretože preniká cez otvor sluchového orgánu – τρημα τῆς ἀκοῆς.⁸⁶ V novoveku prvý, kto tento pár pomenúva, je Fallopio. Zavádza

74 T. BARTHOLIN (1651: 459).

75 T. WILLIS (1666: 219).

76 S. T. SÖMMERING (1822: 111).

77 BELL, CHARLES. 1803. *The Anatomy of the Human Body*. London: A. Strahan, 113, 122.

78 *Medieval Latin Word-List: From British & Irish Sources*. BAXTER, J. – JOHNSON, CH. [EDS.]. 1934. London: Oxford University Press, 166.

79 *Latinitatis mediae aevi lexicon Bohemorum*. 11. 1988. Praha: Academia, 561.

80 NIERMEYER, JAN FREDERIK. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill, 403.

81 HALLER, ALBERT. 1762. *Elementa physiologiae corporis humani*. Lousannae: Sumptibus Francisci Grasset, 229.

82 S. T. SÖMMERING (1822: 111).

83 M. VICQ D'AZYR (1786: 49).

84 C. BELL (1803: 113).

85 Gal. *Comm. Hipp.* VII 649 K., *Comp. med. loc.* XII 600 K.

86 Gal. *Nerv. diss.* II 838 K.

však latinizovanú podobu gréckeho adjektíva a zdôrazňuje pritom, že je to *nervus auditorius a me vocatus*.⁸⁷ Latinské adjektívum *auditorius*, resp. jeho anglický ekvivalent *auditory* alebo francúzsky *auditif*, sa používali až do 19. storočia, keď sa opäť objavil grécky variant *nervus acusticus*.⁸⁸ V troch oficiálnych anatomických nomenklatúrach z konca 19. a z 20. storočia prešla terminológia tohto nervu najčastejšími zmenami. Do BNA prenikol tradičný názov *nervus acusticus*, ktorý sa v INA rozšíril na *nervus statoacusticus sive octavus*, čo je jediný prípad výskytu radovej číslovky v opisnom názve, až napokon v PNA namiesto termínov vyjadrujúcich funkciu sa zavádza *nervus vestibulocochlearis*, ktorý vychádza z lokalizácie nervu.⁸⁹

IX. nervus glossopharyngeus

Zložené adjektívum *glossopharyngeus*, vytvorené z gréckych slov γλῶσσα (jazyk) a φάρυγξ (hrdlo, hltan), nie je doložené ani v klasickej gréčtine ani v latinčine. Substantívum *glossa* sa však používalo aj v latinčine, u Varróna vo význame slovník neznámych slov,⁹⁰ podobne v stredovekej latinčine označuje „difficult word requiring explanation“ alebo „elucidation of difficult word“.⁹¹ Grécky termín φάρυγξ sa vyskytuje už u Homéra⁹² a v latinčine mu zodpovedá slovo *fauces*. Samotné kompozitum sme po prvý raz v našom súbore zaznamenali u Hallera.⁹³ Motiváciou je aj v tomto prípade lokalizácia a predstupňom termínu môže byť napr. opäť Galénovo vyjadrenie, kde sa upresňuje, že tento nerv zasahuje τοῦ φάρυγγος μῦς καὶ τῆς γλώττης τὴν ῥίζαν,⁹⁴ t. j. sval hltana a koreň jazyka, alebo vymedzenie Fallopiovo, ktorý píše, že *tendit ad musculos linguae et ad illos, qui fauces vestiunt*.⁹⁵

X. nervus vagus

Adjektívum *vagus* patrí do slovníka klasickej latinčiny a jeho význam je túlavý, pohyblivý, rozptýlený. Napr. v známych radách mladíkovi odporúča Ovidius *nec vagus in laxa pes tibi pelle natet*,⁹⁶ Horatius volí prívlastok *vagus Hercules*.⁹⁷ V me-

87 G. FALLOPIO (1561: 91r).

88 LENHOSSÉK, MICHAEL. 1818. *Physiologia medicinalis*. Pestini: Typis Joannis Thomae Trattner, 115. QUAIN, JONES. 1828. *Elements of descriptive and practical anatomy: for the use of students*. London: Simpkin and Marshall, 642.

89 J. DVOŘÁK (1960: 145).

90 Var. L. 7,10.

91 J. F. NIERMEYER (1976: 470).

92 Hom. *Od.* 9, 373; 19, 480.

93 A. HALLER (1762: 231).

94 Gal. *Nerv. diss.* II 841–842 K.

95 G. FALLOPIO (1562: 93r).

96 Ov. *Ars* 1,516.

97 Hor. *Carm.* 3,2,9.

dicínskome kontexte sme slovo zistili u Celsa v spojení *febres vagae*⁹⁸ s významom „nepravideľné horúčky“. Podľa Hyrtla použil adjektívum *vagus* prvýkrát nemecký anatóm W. Rolfink v roku 1656 vo svojom diele *Dissertationes anatomicae*,⁹⁹ ale zaregistrovali sme aj o málo skorší výskyt u Bartholina v r. 1651. Taliansky anatóm zároveň zdôvodňuje, prečo dáva deviatemu páru nervov tento názov: *quia plurimis hinc partibus prospicit, etiam omnibus internis in medio ventre et infimo sitis*.¹⁰⁰ Predstupňom terminologizácie výrazu by mohlo byť ešte staršie konštatovanie, ktorého autorom je francúzsky anatóm Du Laurens: *sextum nervorum par amplissimum vagatur et excurrit per omnia fere viscera*.¹⁰¹ Za zmienku stojí, že Haller dokonca zavádza termín *multivagus nervus*, avšak pre *nervus facialis*.¹⁰²

XI. nervus accessorius

Adjektívom *accessorius* klasická latinčina nedisponovala, používalo sa však v stredoveku v zmysle dodatočný, pripojený.¹⁰³ Český stredoveký latinský slovník uvádza interpretáciu *accedens ad aliquid*.¹⁰⁴ Prvý vydell tento nerv ako samostatný Willis a od neho pochádza aj názov. Pôvodne ho totiž považoval za spinálny nerv, ktorý „prirátal“ k *nervus vagus*, jednému z „mozgových“ párov, a preto použil formuláciu *nervus spinalis ad par vagum accessorius*.¹⁰⁵ Adjektívum sa neskôr terminologizovalo a dlho sa súčasne používal aj eponymný termín *nervus accessorius Willisii*.¹⁰⁶

XII. nervus hypoglossus

J. Hyrtl považuje adjektívum hypoglossus za barbarizmus.¹⁰⁷ Grécke υπογλώσσιος, resp. atticky υπογλώττιος znamená „podjazykový“, u Aristotela spodstatnený výraz τὸ υπογλώττιον označuje oblasť pod jazykom.¹⁰⁸ Tento výraz slúžil aj ako názov rastliny *Ruscus hypoglossum*, listnatec jazykovitý.¹⁰⁹ V latinskej podobe sa adjektívum vyskytuje v ženskom tvare *hypoglossa* u Plinia St.¹¹⁰ Nerv poznal pravdepodobne už Galénos, ale v jeho ponímaní to bol siedmy pár: ἡ ἐβδόμη συζυγία τῶν ἀπ' ἐγκεφάλου νεύρων... εἰς τοὺς τῆς γλώττης μῦς

⁹⁸ Cels. *De med.* 3,6.

⁹⁹ J. HYRTL (1880: 595).

¹⁰⁰ T. BARTHOLIN (1651: 460).

¹⁰¹ DU LAURENS, ANDRÉ. 1600. *Historia anatomica corporis*. Parisiis: Apud Marcum Orry, 152.

¹⁰² A. HALLER (1762: 228).

¹⁰³ J. F. NIERMEYER (1976: 10).

¹⁰⁴ *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum*. 1. sv. 1980. Praha: Academia, 31.

¹⁰⁵ T. WILLIS (1666: 294).

¹⁰⁶ PÁČ, LIBOR. 2000. *Anatomická eponyma*. Praha: Galén, 99.

¹⁰⁷ J. HYRTL (1880: 258).

¹⁰⁸ Arist. *Hist. anim.* 506a

¹⁰⁹ Gal. *SMT* XII 148 K.

¹¹⁰ Plin. *Nat.* 27,93.

διανεμομένη,¹¹¹ t. j. siedmy pár nervov predĺžený z mozgu ku svalom jazyka. Aj podľa Vesalia je tento *septimum par ad linguae radicem descendens*.¹¹² Bauhin má formuláciu (*septima coniugatio linguam movens*),¹¹³ Willis ho volá *nervus linguae motus*,¹¹⁴ u Eustacha je to (*nervus ipsius* (sc. *linguae*) *motorius dictus*),¹¹⁵ Blankaertov slovník zaznamenáva *nervus linguae motorius*.¹¹⁶ Tento termín spočiatku v zhode s názvom *nervus oculomotorius* zdôrazňoval funkciu nervu, ale neskôr prevládla motivácia podmienená miestom výskytu. Grécky variant *hypoglossus* sa objavuje v 17. storočí, francúzsky ekvivalent *nerfs hypoglosses* (ale aj *paire linguale*) uvádza Winslow¹¹⁷ a francúzsky *Dictionnaire universel de médecine* v r. 1747.¹¹⁸ Vicq d'Azyr sa zmieňuje o *nerf lingual*,¹¹⁹ Haller ho nazýva (*nervus*) *lingualis medius*,¹²⁰ Bell zachytil všetky možnosti *lingual*, *hypoglossal*, *sublingual*.¹²¹ Ekvivalenty *lingualis* a *hypoglossus* sa používali v anatómii striedavo a je prekvapením, že hoci anatomická nomenklatúra je založená prevažne na latinčine, do BNA sa dostal grécky výraz *hypoglossus* a termín *nervus sublingualis* plní inú pomenovacu funkciu.

Čo sa týka doby vzniku jednotlivých termínov pre hlavové nervy, možno záverom konštatovať, že začiatky sú v antike, ale väčšina pochádza zo 17. a 18. storočia. Doby vzniku deskriptívnych názvov podáva tabuľka č. 1.

Tab. č. 1. Doba vzniku termínu

<i>nervus</i> \ storočie	2.	17.	18.	19.	20.
<i>I. olfactorius</i>		1651			
<i>II. opticus</i>	Galénos				
<i>III. oculomotorius</i>				1818	
<i>IV. trochlearis</i>		1670			
<i>V. trigeminus</i>			1732		
<i>VI. abducens</i>				1803	

¹¹¹ Gal. *Nerv. diss.* II 839 K.

¹¹² A. VESALIUS (1543: 330).

¹¹³ C. BAUHIN (1605: 661).

¹¹⁴ T. WILLIS (1666: 305).

¹¹⁵ EUSTACHI, BARTOLOMEO. 1728. *Tabulae anatomicae*. Romae: Sumptibus Laurentii et Thomae Pagliarini, 31.

¹¹⁶ BLANKAERT, STEVEN. 1748. *Lexicon medicum*. Halae Magdeburgicae, Apud Io. Gottl. Bierwirth, 475.

¹¹⁷ J. B. WINSLOW (1767: 542), prvé vydanie v r. 1732.

¹¹⁸ JAMES, ROBERT. 1747. *Dictionnaire universel de médecine*. IV. Tome. Paris, 1487; ide o francúzsky preklad anglického slovníka *A medical dictionary*, 1743–1745.

¹¹⁹ M. VICQ D'AZYR (1786: 49).

¹²⁰ A. HALLER (1762: 238).

¹²¹ C. BELL (1803: 114).

<i>nervus</i> \ storočie	2.	17.	18.	19.	20.
<i>VII. facialis</i>			1762		
<i>VIII. vestibulocochlearis</i>					1955
<i>IX. glossopharyngeus</i>			1762		
<i>X. vagus</i>		1651			
<i>XI. accessorius</i>		1666			
<i>XII. hypoglossus</i>			1732		

Tak ako názvy pochádzajú z rôznych časových období, rôzna je aj ich motivácia. Najčastejšou sa ukazuje lokalizácia, túto skupinu tvoria *nervus facialis*, *vestibulocochlearis*, *glossopharyngeus* a *hypoglossus*. Sekundárne za motiváciu polohou môžeme rátať *nervus trochlearis*, pretože tento názov signalizuje blízkosť, súvislosť s *musculus trochlearis*. Takýto spôsob pomenovania je v anatómii bežný, napr. štítina žľaza sa nepodobá na štít, ale leží za štítnou chrupkou, ktorá sa podobá na štít.¹²² Aj *nervus vagus* má cum grano salis motiváciu v lokalizácii, pretože tento názov naznačuje, že nerv “blúdi“, pohybuje sa po mnohých miestach tela.

Dôležitú rolu v motivovanosti názvov hlavových nervov hrali zmysly. U Galéna sa vyskytujú len tri deskriptívne názvy a všetky sú motivované zmyslami. Galénos si túto ich vlastnosť aj expressis verbis uvedomuje. Je to zrakový nerv: ὀπτικά νεῦρα προσαγορεύουσιν, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τοῦνομα θέμενοι,¹²³ t. j. nazývajú sa zrakové nervy a meno majú podľa činnosti, tiež chuťový nerv (nejasná identifikácia nervu): καλοῦσί τινες τὸ ζεῦχος τοῦτο τῶν νεύρων γευστικόν, ἐπειδὴ δι’ αὐτῶν ἢ τῆς γεύσεως αἴσθησις γίγνεται,¹²⁴ t. j. niektorí nazývajú tento pár nervov chuťový, pretože pocit chuti vzniká ich prostredníctvom, a sluchový nerv: ὁ καλοῦσιν ἀκουστικόν, εἰς τὸ τρῆμα τῆς ἀκοῆς ἐκπίπτον,¹²⁵ t. j. preniká do orgánu sluchu a nazývajú ho sluchový. V latinskej verzii komentuje neskôr zmienenú vlastnosť Vesalius: *ut primum par visus, quintum vero auditus, sic hoc tertium gustus censetur instrumentum, gustatorius nervus merito nuncupatur.*¹²⁶ Štvrtý zmysel s jednoznačne lokalizovaným orgánom pribudol až v novoveku, a to *par olfactorium*.¹²⁷ V modernej terminológii zostali len dva názvy s motiváciou zmysel: *nervus olfactorius* a *opticus*, pôvodný termín *nervus acusticus* bol nahradený pomenovaním *nervus vestibulocochlearis*.

¹²² O tomto spôsobe pomenovania v anatomickej nomenklatúre pozri bližšie ŠIMON, FRANTIŠEK. 2008. „K derivácii anatomických termínov.“ In MIHOKOVÁ, K. – PAVLOVÁ, J. [EDS.]. 2008. *Zborník z medzinárodnej konferencie „Cudzie jazyky – celoživotná výzva“*, 26.–27. júna 2008. Košice: KJ TU, 134–136.

¹²³ Gal. *Nerv. diss.* II 833 K.

¹²⁴ Gal. *Nerv. diss.* II 837 K.

¹²⁵ Gal. *Nerv. diss.* II 838 K.

¹²⁶ A. VESALIUS (1543: 326).

¹²⁷ T. BARTHOLIN (1651: 455).

Zmysly patria do motivácie funkciou a sem možno zaradiť ešte aj dva ďalšie termíny – *nervus oculomotorius* a *nervus abducens*.

Vzhľad je základom motivácie v termíne *nervus trigeminus*. Celkom osobitné postavenie má *nervus accessorius*, ktorého názov možno vysvetliť len na historickom pozadí. Prehľad motivácií podáva tabuľka č. 2.

Tab. č. 2. Motivácia termínov

motivácia	termín
lokalizácia	<i>facialis</i> <i>vestibulocochlearis</i> <i>glossopharyngeus</i> <i>hypoglossus</i> (sekundárne) <i>trochlearis</i> <i>vagus</i>
funkcia	<i>olfactorius</i> <i>opticus</i> <i>oculomotorius</i> <i>abducens</i>
vzhľad	<i>trigeminus</i>
iná okolnosť	<i>accessorius</i>

Termíny možno napokon skúmať aj z hľadiska slovotvorného. Jediný termín, *nervus vagus*, obsahuje neodvodené adjektívum, väčšina prívlastkových adjektív je vytvorená deriváciou a menším dielom je zastúpená kompozícia. Osem slov pochádza z latinčiny, štyri majú grécky pôvod. Prehľad podáva tabuľka č. 3.

Tab. č. 3. Termíny z hľadiska slovotvorného postupu a jazyka

slovotvorný postup	latinčina	gréčtina
neodvodené slovo	<i>vagus</i>	
odvodené slovo	<i>olfactorius</i> <i>abducens</i> <i>facialis</i> <i>accessorius</i>	<i>opticus</i> <i>hypoglossus</i> <i>trochlearis</i>
zložené slovo	<i>oculomotorius</i> <i>trigeminus</i> <i>vestibulocochlearis</i>	<i>glossopharyngeus</i>

BIBLIOGRAFIA

- ARANZI, GIULIO CESARE. 1587. *De humano foetu liber... eiusdem anatomicarum observationum liber*. Venetiis: Apud Iacobum Brechtanum.
- The Works of Aristotle*. Volume V, De Partibus Animalium. 1958. OGLE, W. [TRANSL.]. Oxford: Clarendon.

- Aristoteles. *Metaphysica*. 1970. Vol. I–II. ROSS, W. D. [ED.]. Oxford: Clarendon.
- BAUHIN, CASPAR. 1597. *Anatomica corporis virilis et muliebris historia*. Lugduni: Apud Ioannem le Preux.
- BAUHIN, CASPAR. 1605. *Theatrum anatomicum*. Francoforti ad Moenum: Typis Matthaei Beckeri.
- BARTHOLIN, THOMAS. 1651. *Anatomia*. Lugduni Batavorum: Officina Francisci Hackii.
- BELL, CHARLES. 1803. *The Anatomy of the Human Body*. London: A. Strahan.
- CASSERIO, GIULIO. 1627. *Tabulae anatomicae*. Venetiis: Apud Euangelistam Deuchinum.
- Celsus. *Quae supersunt (De medicina)*. 1915. MARX, F. [ED.]. Leipzig – Berlin: Teubner.
- Cicero. In *M. Antonium orationes Philippicae*. 1986. FEDELI, P. [ED.]. Leipzig: Teubner (M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia, fasc. 28).
- COLOMBO, MATTEO REALDO. 1559. *Der re anatomica libri XV*. Venetiis: Typographia Nicolai Bevilacuae.
- DIELS, HERMANN – KRANZ, WALTHER. 1985. *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Zürich: Weidmann.
- Diogenes Laertios. *Vitae philosophorum, I–II*. 1964. LONG, H. S. [ED.]. Oxford: Clarendon.
- DU LAURENS, ANDRÉ. 1600. *Historia anatomica corporis*. Parisiis: Apud Marcum Orry.
- EUSTACHI, BAROLOMEO. 1728. *Tabulae anatomicae*. Romae: Sumptibus Laurentii et Thomae Pagliarini.
- FALLOPIO, GABRIELE. 1562. *Observationes anatomicae*. Parisiis: Apud Bernardum Turrisanum.
- Galen. *Opera omnia*. I–XX. 1821–1833. KÜHN, C. G. [ED.]. Leipzig: Knoblochius.
- Galen. *On the doctrines of Hippocrates and Plato*. 3rd part. 1984. DE LACY, P. [ED.]. Berlin: Akademie Verlag.
- HALLER, ALBERT. 1762. *Elementa physiologiae corporis humani*. Lousannae: Sumptibus Francisci Grasset.
- Hippocrates. *Oeuvres complètes*. I–X. 1839–1861. LITTRÉ, E. [ED.]. Paris: Baillière.
- Homerus. *Ilias*. 1928. DINDORF, W. – HENTZE, C. [EDS.]. Leipzig: Teubner.
- Homerus. *Odyssea*. 1927. DINDORF, W. – HENTZE, C. [EDS.]. Leipzig: Teubner.
- Horatius. *Carmina*. 1995. SHACKLETON BAILEY, D. R. [ED.]. Leipzig: Teubner.
- Isidorus Hispalensis. *Etymologiarum libri XX*. T. I–II. 1911. LINDSAY, W. M. [ED.]. Oxford: Clarendon.
- LENHOSSÉK, MICHAEL. 1818. *Physiologia medicinalis*. Pestini: Typis Joannis Thomae Trattner.
- Livius. *Ab urbe condita libri I–X*. 1932. WEISSENBORN, W. – MÜLLER, M. [EDS.]. Leipzig: Teubner.
- Martianus Capella. *De nuptiis Philologiae et Mercurii*. 1983. WILLIS, J. [ED.]. Leipzig: Teubner.
- Ovidius Naso, P. *Ars amatoria*. 1907. EHEWALD, R. – MERKEL, R. [EDS.]. Leipzig: Teubner.
- Plautus, T. Maccius. *Comoediae*. 1959. Tomus I. LINDSAY, W. M. [ED.]. Oxford: Clarendon.
- Plinius Maior. *Natural History*. Vol. VIII, libri XXVIII–XXXII. 1989. JONES, W. H. S. [ED., TRANSL.]. Cambridge (Ma) – London: Harvard University Press.
- QUAIN, JONES. 1828. *Elements of descriptive and practical anatomy: for the use of students*. London: Simpkin and Marshall.
- Quintilianus, Marcus Fabius. *Institutionis oratoriae libri duodecim*. Tom. I–II. 1991. WINTERBOTTOM, M. [ED.]. Oxford: Clarendon.
- Seneca. *Tragoediae*. 1902. PEIPER, R. – RICHTER, G. [EDS.]. Leipzig: Teubner.
- SÖMMERING, SAMUEL THOMAS. 1778. *De basi encephali et originibus nervorum cranio egredientium libri quinque*. Göttingen: Vandenhoeck.
- SÖMMERING, SAMUEL TOMASSO. 1822. *Della fabbrica del corpo umano*. Tomo V. Firenze: Piatti, (1. vyd. *Vom Bau des menschlichen Körpers, Teil 5, Hirn- und Nervenlehre*, 1791).
- STENSSENS, NIELS. 1669. *Discours de Monsieur Stenon sur l'anatomie du cerveau*. Paris: Robert de Ninville.
- Varro, M. Terentius. *De lingua latina*. 1910. GOETZ, G. – SCHOELL, F. [EDS.]. Leipzig: Teubner.
- VESALIUS, ANDREAS. 1543. *De humani corporis fabrica*. Basileae: Officina Ioannis Oporini.
- VICQ D'AZYR, FÉLIX. 1786. *Traité d'anatomie et de physiologie*. Tome I. Paris: Didot l'aîné.
- Vitruvius. *De architectura*. 1912. KROHN, F. [ED.]. Leipzig: Teubner.

- WILLIS, THOMAS. 1666. *Cerebri anatome cui accessit nervorum descriptio et usus*. Amstelodami: Apud Gerbrandum Schagen.
- WINSLOW, JACQUES BÉNIGNE. 1767. *Exposition anatomique de la structure du corps humain*. Tome second. Paris.
- BLANKAERT, STEVEN. 1748. *Lexicon medicum*. Halae Magdeburgicae: Apud Io. Gottl. Bierwirth.
- DU CANGE, CHARLES. 1678. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis*. Tom IV. Francofurti ad Moenum: Officina Zunneriana.
- DVOŘÁK, JIŘÍ. 1960. *Srovnávací slovník anatomických nomenklatur*. Praha: SZdN.
- HYRTL, JOSEPH. 1882. *Onomatologia anatomica*. Wien: Braumüller.
- JAMES, ROBERT. 1747. *Dictionnaire universel de médecine*. IV. Tome. Paris.
- KREBS, JOHANN PHILIPP. 1907. *Antibarbarus der lateinischen Sprache*. II. Basel: Schwabe.
- LANGSLOW, DAVID. 2000. *Medical Latin in the Roman Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- Latinitatis mediae aevi lexicon Bohemorum. Slovník středověké latiny v českých zemích*. 1. 1980. VARCL, L. [ED.]. Praha: Academia.
- Latinitatis mediae aevi lexicon Bohemorum. Slovník středověké latiny v českých zemích*. 11. 1988. MARTÍNEK, J. [ED.]. Praha: Academia.
- MAREČKOVÁ, ELENA. 2004. „K příponě -orius v anatomickém názvosloví.“ In KOUČKÁ, I. [ED.]. *Laudatio brevis*, Olomouc: Univerzita Palackého, 121–130.
- Medieval Latin Word-List: From British & Irish Sources*. 1934. BAXTER, J. H. – JOHNSON, CH. [EDS.]. London: Oxford University Press.
- NIERMEYER, JAN FREDERIK. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: Brill.
- Nomina anatomica*. 1983. INTERNATIONAL ANATOMICAL NOMENCLATURE COMMITTEE [ED.]. *Baltimore: Williams & Wilkins*.
- Oxford Latin Dictionary*. 1968. LEE, G. M. [ED.]. Oxford: Clarendon.
- PÁČ, LIBOR. 2000. *Anatomická eponyma*. Praha: Galén.
- RUCKER, C. WILBUR. 1966. „History of the Numbering of the Cranial Nerves.“ *Mayo Clin. Proc.*, 41, 453–461.
- SOLMSEN, FRIEDRICH. 1961. „Greek Philosophy and the Discovery of Nerves.“ *Museum Helveticum*, 18, 150–167, 169–197.
- STADEN, HEINRICH von. 1989. *Herophilus The Art of Medicine in Early Alexandria*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠIMON, FRANTIŠEK. 2003. *Terminologia medicinae antiquae*. Košice: UPJŠ.
- ŠIMON, FRANTIŠEK. 2008. „K derivácii anatomických termínov.“ In: MIHOKOVÁ, K. – PAVLOVOVÁ, J. [EDS.]. *Zborník z medzinárodnej konferencie „Cudzí jazyky – celoživotná výzva“*, 26.–27. júna 2008. Košice: KJ TU, 134–136.
- Terminologia anatomica*. 1998. FEDERATIVE COMMITTEE ON ANATOMICAL TERMINOLOGY [ED.]. Stuttgart – New York: Thieme.

